

Teresa Dobrzyńska

Maria Renata Mayenowa

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 2, 149-159

1990

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pożegnania

Teresa Dobrzyńska

Maria Renata Mayenowa

W maju 1988 roku, wraz ze śmiercią Profesor Marii Renaty Mayenowej, humanistka polska poniosła dotkliwą stratę. O rozmiarach tej straty najlepiej świadczy dorobek życia Profesor Mayenowej i rozmach prowadzonych przez Nią prac oraz liczba środowisk, które doświadczyły Jej przywódczego oddziaływania. Instytut Badań Literackich stracił z Jej odejściem jednego ze swych założycieli i dyrektorów¹. Pracownia Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego IBL utraciła swą założycielkę, kierowniczkę i opiekunkę, która także po przejściu na emeryturę pozostała członkiem grupy i jej *Słownika polszczyzny XVI wieku* i wydania *Dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego*. Pracami nad *Słownikiem* M.R. Mayenowa kierowała od początku lat sześćdziesiątych², a przez ostatnich dwadzieścia — po złożeniu formalnego kierownictwa — nadal redagowała jego kolejne tomy. Redaktorem naczelnym „sejmowej” edycji Kochanowskiego, której tom pierwszy ukazał się w 1983 roku, pozostawała do śmierci³. W oba te dzieła zbiorowe włożyła wiele trudu i emocjonalnego zaangażowania. Niepokój o los obu tych przedsięwzięć, stale zagrożonych trudnościami wydawniczymi (brakiem maszyn drukarskich, papieru) oraz opóźnieniami w pracy zespołowej, był udręką

¹ Obowiązki wicedyrektora do spraw naukowych pełniła w latach 1957-1969.

² Pierwszy tom *Słownika* ukazał się w roku 1966.

³ Jest współautorką *Wprowadzenia* wydawniczego oraz opracowania *Trenów*; przygotowała komentarz do *Pieśni*.

Jej ostatnich lat i bodźcem do wysiłków ponad siły. Oba te dzieła przekroczyły granice Jej życia i są częścią Jej testamentu naukowego. Wraz ze śmiercią Profesor Mayenowej dotkliwą stratę poniosły też inne inicjatywy naukowe i zgrupowane wokół nich zespoły — przede wszystkim monumentalna seria *Biblioteki Pisarzy Polskich*⁴, której kultura polska zawdzięcza wydania krytyczne m.in. dzieł Reja i Sarbiewskiego, a ostatnio właśnie Jana Kochanowskiego⁵, oraz zespół redakcyjny serii *Poetyka. Zarys encyklopedyczny*, którym M.R. Mayenowa kierowała w latach 1956-1969, w pracach zaś redakcyjnych i programowaniu kolejnych opracowań uczestniczyła do końca życia. To ostatnie przedsięwzięcie wzbogaciło polską myśl naukową o szereg monografii teoretycznoliterackich reprezentujących wysoki poziom metodologiczny.

Straciliśmy niestrudzoną animatorkę działań zbiorowych, inicjatorkę i redaktora czterech innych ważnych wydawnictw seryjnych. W latach pięćdziesiątych ukazały się redagowane przez M.R. Mayenową cenne opracowania dotyczące świadomości językowo-stylistycznej w okresie staropolskim⁶. Ponadto była członkiem komitetu redakcyjnego serii *Historia i Teoria Literatury*, w której w latach sześćdziesiątych ukazały się rozprawy Franciszka Peplowskiego, Marii Dłuskiej, Anny Wierzbickiej i Wojciecha Górrego. W latach 1966-1972 opublikowała cztery tomy serii *U źródeł współczesnej stylistyki*, przynoszące wybór tekstów i rozbiór stanowisk rosyjskiej szkoły formalnej, strukturalizmu praskiego, stylistyki Bally'ego i doktryny Vosslera-Spitzera⁷. Od początku lat siedemdziesiątych wydawała zaś książki zbiorowe poświęcone teorii tekstu⁸ — dyscyp-

⁴ Redaktorem naczelnym serii M.R. Mayenowa była w latach 1953-1972.

⁵ Wydanie „sejmowe” Kochanowskiego ukazuje się w serii *Biblioteki Pisarzy Polskich*.

⁶ *Walka o język w literaturze staropolskiej. Zestawienie bibliograficzne* wykonały: B.Otwinowska, L.Pszczółowska, J.Puzynina, wyd. I — Warszawa 1953, wyd. II, rozszerzone — Warszawa 1955; *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, t. I-III, oprac. Z.Florczak i L.Pszczółowska, Warszawa 1957-1958; *Wypowiedzi o języku i stylu w okresie staropolskim*, oprac.: t. I — B.Otwinowska i J.Puzynina, t. II — J.Puzynina, Wrocław 1963.

⁷ *Rosyjska szkoła stylistyki*, wybór tekstów i opracowanie M.R. Mayenowa i Z. Saloni, Warszawa 1970; *Praska szkoła strukturalna w latach 1926—1948. Wybór materiałów*, red. M.R. Mayenowa, teksty przełożył i komentarzami opatrzył W. Górny, Warszawa 1966; *Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów*, red. M.R. Mayenowa, przekład i przypisy U. Dąbska-Prokop, Warszawa 1966; *Studia stylistyczne* K. Vosslera i L. Spitzera, wybór i oprac. M.R. Mayenowa i R. Handke, Warszawa 1972.

⁸ Pod redakcją M.R. Mayenowej ukazały się tomy: *O spójności tekstu*, Wrocław 1971; *Semiotyka i struktura tekstu*, Wrocław 1973; *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław 1974; *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław 1976; *Tekst. Język. Poetyka*, Wrocław 1978. Kolejny tom — *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska i E. Janus, Wrocław 1983 — ofiarowano Jej na jubileusz 70-lecia jako promotorce nauki o tekście.

linie, którą przeniosła na grunt polski i której rozwojowi poświęciła wiele energii.

Życie naukowe Profesor Mayenowej — liczące ponad 50 lat od chwili Jej debiutu wydawniczego w 1937 roku⁹, a przerwane śmiercią w pełni sił twórczych i w środku podjętych prac — było życiem autentycznej uczoney i utalentowanego organizatora nauki. Studia ukończyła w Wilnie na Uniwersytecie Stefana Batorego (była uczennicą Manfreda Kridla i Tadeusza Czeżowskiego). Po wojnie związała się ze środowiskiem warszawskim, gdzie wraz z innymi wybitnymi przedstawicielami swojego pokolenia — Stefanem Żółkiewskim, Kazimierzem Budzykiem i Kazimierzem Wyką — podjęła trud organizowania instytucji polonistycznych. Pojawiającą się szansę utworzenia akademickiego instytutu literackiego podchwyciła w poczuciu zadań, jakie stoją przed literaturoznawstwem polskim i w przekonaniu o konieczności budowania instytucjonalnego oparcia dla nauki. Wiele zainicjowanych przez Nią długofalowych prac, które stanowią nieprzemijającą wartość w humanistyce polskiej, wzięło swój początek w tych mrocznych latach „umysłu zniewolonego”. Maria Renata Mayenowa miała program własny, nie wpisany w ciasny krąg osobistej kariery ani podatny na naciski ideologiczne. Budowała zespoły, nakreślała programy badawcze na całe dziesięciolecia. Potrafiła walczyć o sprawy ważne dla nauki i środowiska, niekiedy — co jeszcze trudniejsze — walczyć ze środowiskiem o sprawy ważne dla nauki. Powoli sama stawała się człowiekiem-instytucją. Stanowiska, funkcje i obowiązki obrastały Ją w sposób naturalny. Było to miarą Jej pasji naukowych i Jej autorytetu.

Dramatyczną, brutalną zmianę przyniósł rok 1968. Profesor Mayenowa zmuszona była opuścić Katedrę Teorii Literatury na Uniwersytecie Warszawskim¹⁰, gdzie kontakt z młodzieżą polonistyczną dawał Jej dużo zadowolenia i spełniał potrzebę łączenia pracy badawczej z dydaktyką. Odeszła równocześnie z kilku innych stanowisk — m.in. z redakcji „Pamiętnika Literackiego”, w którym prowadziła dział *Z zagadnień języka artystycznego*. W rozterce między pozostaniem na kierowniczym stanowisku w Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego i w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*, który był Jej pasją, wybrała Pracownię, zachowując równocześnie obowiązki redakcyjne w *Słowniku* i walcząc

⁹ Debiutowała (pod nazwiskiem R. Kapłanowa) artykułem *W sprawie tendencji w powieści realistycznej*, opublikowanym w tomie *Prac ofiarowanych Kazimierzowi Wójcickiemu*, Wilno 1937.

¹⁰ Członkiem Katedry była od 1957 roku.

o pozostawienie go w ramach struktury Instytutu Badań Literackich. Po latach Uniwersytet — w czasie dziekanatu prof. Jadwigi Puzyrny — naprawił wyrządzoną krzywdę. Maria Renata Mayenowa ze szlachetnością serca przyjęła zaproszenie na wykłady i prowadziła je, o ile pozwalało zdrowie. Z biegiem lat Pani Profesor znów obrastała obowiązkami i stanowiskami — bo taka była siła emanacji Jej talentu, Jej zdolności inicjowania prac zespołowych i Jej odpowiedzialności. Była i musiała być człowiekiem-instytucją.

Rok 1968 przyniósł jeszcze jedno rozczarowanie. Od początku swojej pracy w Instytucie Badań Literackich Maria Renata Mayenowa wykorzystywała każdą sposobność, by otwierać naukę polską na impulsy z zewnątrz, by przez kontakty międzyludzkie ułatwiać krążenie myśli i przeciwdziałać zastojowi. Popierała wyjazdy szkoleniowe do liczących się ośrodków badawczych, ale przede wszystkim organizowała spotkania dyskusyjne o zasięgu międzynarodowym i międzydyscyplinarnym. Jej osobistym staraniem nasze środowisko naukowe zawdzięcza parokrotne przyjazdy do Polski — począwszy od roku 1959 — Romana Jakobsona; na konferencje organizowane z inicjatywy Pani Mayenowej przyjeżdżali uczeni tej miary, co Wiktor W. Żyrmunskij, Pierre Guiraud, Oscar Ducrot, Jurij Apresjan, Elena Paduszewa, Boris A. Uspienskij. Kulminacją tych przedsięwzięć stały się wielkie zjazdy poświęcone poetyce, zorganizowane w Warszawie w 1960 i 1965 roku¹¹, oraz kongres semiotyki¹², który odbył się w końcu sierpnia 1968 roku. Kongres ten miał w zamiarach Profesor Mayenowej spełnić dwa ważne zadania: miał wyakcentować semiotyczną orientację poetyki jako nauki o znakach wykorzystywanych i tworzonych w tekście literackim; pomyślany był też jako działanie w kierunku uczynienia z Polski — kraju względnie otwartego na Wschód i Zachód — centrum nowopowstającej dyscypliny. Zjazd, odbywający się w dramatycznych okolicznościach, tuż po wkroczeniu wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji, został przez niektórych uczestników zbojkotowany. Udało się wprawdzie powołać Międzynarodowe Towarzystwo Semiotyczne, ale na jego siedzibę obrano Paryż. To niepowodzenie Maria Renata Mayenowa odczuła jako wielki osobisty cios.

Kalendarz życia Profesor Mayenowej — szczególnie w latach ostatnich

¹¹ Materiały z tych zjazdów opublikowano w zbiorze *Poetics — Poetyka — Poetika*, t. I, Warszawa 1961; t. II, The Hague — Warszawa 1966.

¹² Materiały z kongresu semiotyki opublikowano w tomach: *Sign — Language — Culture*, The Hague 1970 i *Recherches sur les systèmes signifiants*, The Hague 1973.

— był kalendarzem Jej pracy twórczej. Spuścizna naukowa, jaką pozostawiła, jest ogromna: liczy ponad 250 pozycji — studiów, rozpraw książkowych, prac edytorskich, przekładów i opracowań redakcyjnych¹³. Uderza szerokość zainteresowań i kompetencji Autorki oraz związek Jej prac z głównymi nurtami kształtującymi obraz polskiej powojennej nauki o literaturze. Druga z tych cech staje się zrozumiała, skoro mamy do czynienia z twórczością Osoby, która odegrała znaczącą rolę w organizowaniu życia naukowego w obrębie swojej dyscypliny: inicjowała badania, działania edytorskie, podsuwała tematykę zjazdów.

Dłuższych rozpraw czy publikacji książkowych jest w dorobku Profesor Mayenowej stosunkowo niewiele. W końcu lat czterdziestych powstał podręcznik *Poetyka opisowa. Opis utworu literackiego*¹⁴, następnie zbiór szkiców interpretacyjnych *O sztuce czytania wierszy*¹⁵. I wreszcie — wydane w serii *Vademecum Polonisty* — kompedium *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*¹⁶.

W książce tej, wyrosłej z tradycji formalizmu rosyjskiego i strukturalizmu czeskiego, reprezentującej socjologizujące, nieestetyzujące podejście do wytworów kultury¹⁷, buduje Autorka semiotyczną koncepcję poetyki, ukazuje mechanizmy znakotwórcze występujące w utworze literackim. Książka, zawężona rozmyślnie do zagadnień języka, wprowadza wiele pojęć analitycznych wypracowanych w ostatnich latach w obrębie językoznawstwa i demonstrowuje ich zastosowanie przy analizie tekstu artystycznego. Jest więc wykładem poetyki, której związki z nauką o systemie języka i sposobach jego użycia w wypowiedzi są związkami istotnymi.

Poetyka jest dyscypliną analizującą sposoby budowania informacji w całościowych wypowiedziach zwanych tekstami. Poetyka zatem ujawnia elementy znaczące lub systemy elementów znaczących funkcjonujące w tekstach, analizuje sposoby wytwarzania nowych znaków i ich transformacje w rozmaitych typach tekstów, bada specyficzne reguły tekstotwórcze działające w różnych typach wypowiedzi. Podstawowym systemem znaków funkcjonujących w tekście jest język naturalny: gramatyka języka w Saussure'owskim znaczeniu tego słowa jest przedmiotem języko-

¹³ Por. *Bibliografia prac Marii Renaty Mayenowej*, oprac. J. Czachowska, Warszawa 1980. Bibliografia ta, przygotowana na Jubileusz 70-lecia Profesor Mayenowej, doprowadzona została do roku 1979.

¹⁴ Warszawa 1949.

¹⁵ Wyd. I — Warszawa 1963, wyd. II — Warszawa 1967.

¹⁶ Wyd. I — Wrocław 1974, wyd. II (uzupełnione i poprawione) — Wrocław 1979.

¹⁷ Por. wstęp do drugiego wydania *Poetyki teoretycznej...*, op. cit. s. 7-8.

znawstwa (...). Natomiast wszelkie sposoby funkcjonowania języka w określonych typach tekstów są przedmiotem zainteresowania poetyki. Ponieważ poetyka musi się posługiwać kategoriami językoznawczymi dla opisu szeregu interesujących ją zjawisk, musi ona operować z pełną swobodą rezultatami językoznawczego opisu.

— powie Mayenowa w jednej ze swych prac.¹⁸

Poetyka tak rozumiana miałaby więc wspólne pole badań z lingwistyczną teorią tekstu. Orientacja taka warta jest według Mayenowej przyjęcia, gdyż — jak dowodzi dalej w cytowanym wyżej opracowaniu:

a) teksty literackie bywają konstruowane z różnych »kawałków« tekstów, takich jak list, przemówienie, potoczna rozmowa itp., b) tekst literacki jako całość zazwyczaj finguje sytuację życiowej komunikacji i w jakiś sposób musi w swojej budowie zawrzeć sygnały owej fingowanej komunikacji, c) granice tekstów gatunkowo przynależnych do literatury są historycznie zmienne.

Stanowisko to znajduje odbicie w *Poetyce teoretycznej*, która: 1) poświęcona jest strukturom znakowym tworzonym bezpośrednio przy użyciu języka, 2) nastawiona jest głównie na badanie językowych mechanizmów znakotwórczych przejawiających się w utworze literackim. Ta druga właściwość podejścia badawczego realizowanego w książce, przesądzająca o tym, że mamy do czynienia z podręcznikiem poetyki, a nie lingwistycznej teorii tekstu, pociąga za sobą nie tylko ograniczenie zasadniczego zakresu badań do tekstów wykazujących dominację funkcji poetyckiej (a więc przynależnych do literatury); Autorka pokazuje przeobrażenia znakowe, jakim ulegają elementy języka i struktury wypowiedzi włączone w obręb utworu literackiego, książka stanowi więc też wykład semiotyki literatury. Obie manifestujące się tu orientacje — lingwistyczna i semiotyczna — stanowią wyraz nowatorskiego podejścia do tekstu artystycznego i przesądzają o wartości tego opracowania. Książka służy jako podręcznik akademicki; ukazały się już dwa jej wydania.

Kolejne książki Marii Renaty Mayenowej ujawniają w swej odmienności skalę Jej zainteresowań i możliwości badawczych. Pierwsza — *O języku poezji Jana Kochanowskiego*¹⁹ — ma charakter empiryczny: stanowi zbiór szkiców powstałych na marginesie prac związanych z edycją Kochanowskiego. Druga, ogłoszona drukiem jako dwugłos wraz z rozprawą Tzvetana

¹⁸ Zob. odpowiedź na ankietę Wydziału I PAN w sprawie rozwoju nauk społecznych i humanistycznych w Polsce do roku 1985, w: *Studia i materiały do perspektywicznego planu rozwoju nauki polskiej*, PAN Ośrodek Planowania i Koordynacji Badań Naukowych, z. 10, Warszawa 1967.

¹⁹ Kraków 1983.

Todorova²⁰, broni podstaw poetyki strukturalnej i jest wykładem poglądów na program i zakres dyscypliny.

Większość dorobku teoretycznego Profesor Mayenowej stanowią krótsze rozprawy i artykuły, niekiedy zagajenia, tezy, opracowania hasłowe lub podsumowania dyskusji — ściśle związane z tematyką inicjowanych przez Nią prac zbiorowych i spotkań dyskusyjnych. Pracę zbiorową przedkładała zawsze ponad osiągnięcia indywidualne, lecz Jej głos nie ginął w chórze: miał siłę autorytetu. Toteż krótkie nawet studia i szkice niosą bogate treści, wnikliwe obserwacje interpretacyjne. Składają się na bogatą myślowo całość i ukazują szerokość horyzontów badawczych.

Studia te, ogłaszane w czasopismach i tomach zbiorowych, pozostały do chwili śmierci Profesor Mayenowej w rozproszeniu. Autorka nie zabiegała o ich zebranie i ponowną publikację, choć prace Jej odegrały tak ważną rolę w polskich badaniach literaturoznawczych i nadal zachowują moc inspirującą.

Główny trzon tej twórczości teoretycznej stanowią prace poświęcone poetyce i stylistyce oraz podstawowym pojęciom wytworzonym w obrębie tych dyscyplin. Wspomnę tu przynajmniej kilka z tych prac: *O współzależności rozwoju języka literackiego i form literackich*²¹, *Możliwości i niebezpieczeństwa metod matematycznych w poetyce*²², *Teoria trzech stylów a możliwości rozwoju form literackich*²³, *Pojęcie języka poetyckiego i pojęcie stylu*²⁴, *Kłopoty współczesnej poetyki*²⁵, *Trochę polemiki: w obronie granic metafory*,²⁶

Semiotyczna orientacja Autorki znalazła wyraz w studiach na temat różnych typów znaków i mechanizmów znakotwórczych — m.in. *Expressions guillemetées: contribution à l'étude de la sémantique du texte poéti-*

²⁰ T. Todorov, *Poetyka*; M.R. Mayenowa, *O perspektywie poetyki inaczej*, Warszawa 1984.

²¹ „Nauka Polska” 1959 nr 2, przedruk w książce *Zjazd Naukowy Polonistów 10-13 grudnia 1958*, red. K. Wyka, Wrocław 1960.

²² Studium opublikowane w tomie *Poetyka i matematyka*. Praca zbiorowa pod red. M.R. Mayenowej, Warszawa 1965.

²³ Opublikowane w tomie *Prace z poetyki poświęcone VI Międzynarodowemu Kongresowi Sławistów*, red. M.R. Mayenowa i J. Sławiński, Wrocław 1968.

²⁴ W tomie *Z zagadnień języka artystycznego. Materiały I Konferencji Naukowej poświęconej problematyce języka literatury* [...], Kraków 1977 (Zeszyty Naukowe UJ nr 457. Prace językoznawcze nr 54).

²⁵ W zbiorze *Problemy wiedzy o kulturze* red. M. Hopfinger, A. Brodzka i J. Lalewicz, Wrocław 1986.

²⁶ W zbiorze *Studia o tropach I*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1988.

que²⁷, *O potrzebie rozróżniania znaczenia i informacji*²⁹.

Lingwistyczne nastawienie wyraziło się w szeregu artykułów ukazujących przydatność narzędzi językoznawczych przy analizie utworu literackiego, np. *Słownik w warsztacie literaturoznawcy*³⁰; ważne dla polskiego językoznawstwa są też studia *O matematyzacji lingwistyki*³¹ i *Próba eksplikacji wyrazu „przecież”*³².

Kilka pionierskich rozpraw Profesor Mayenowa poświęciła zagadnieniom struktury tekstu. W tomach przez Nią redagowanych ukazały się m.in. studia: *Spójność tekstu a postawa odbiorcy*³³, *Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki*³⁴ oraz — napisane wraz z Anną Werpachowską — studium *O sentencji jako początku utworu lirycznego*³⁵.

Profesor Mayenowa jest również autorką paru ważnych prac z zakresu wersologii — dziedziny, która ją żywo interesowała i w której obrębie też odegrała rolę inspirującą, uczestnicząc w redagowaniu kolejnych tomów wersyfikacyjnych serii *Poetyka. Zarys encyklopedyczny* i programowaniu prac w zakresie słowiańskiej metryki porównawczej. Wspomnieć tu można następujące rozprawy: *Miejsce nauki o wierszu w literaturoznawstwie*³⁶, (wraz ze Zdzisławą Kocpzyńską), *O niektórych cechach struktury głoskowej tonizmu*³⁷, *Stylistyczna motywacja polskiego tonizmu*³⁸, *Miejsce dziesięciogłoskowca w literaturze XVI wieku*³⁹, *Z zagadnień semantyki form wierszowanych*⁴⁰.

²⁷ Studium opublikowane w tomie *To honor Roman Jakobson*, vol. 2, The Hague 1967.

²⁸ W: *Rozprawy Filozoficzne*, Toruń 1969.

²⁹ „Roczniki Humanistyczne” T. XIX, 1971, z. 1.

³⁰ W: *Tekst. Język. Poetyka*, op. cit. (zob. przypis 8).

³¹ W: „Podstawowe problemy współczesnej techniki” T. XII, Warszawa 1967.

³² „Pamiętnik Literacki” 1983, z. 2.

³³ W: *O spójności tekstu*, op. cit. (zob. przypis 8).

³⁴ W: *Tekst i język. Problemy semantyczne*, op. cit. (zob. przypis 8), przedruk w: *Problemy teorii literatury*, red. H. Markiewicz, Wrocław 1976.

³⁵ W: *Teoria tekstu*. Praca zbiorowa pod red. T. Dobrzyńskiej, Wrocław 1986.

³⁶ W tomie *Z polskich studiów slawistycznych*. Praca zbiorowa pod red. S. Fiszmana, Warszawa 1958.

³⁷ W zbiorze *Prace z poetyki poświęcone VI Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów*, Wrocław 1968.

³⁸ Opublikowane pierwotnie w *Sprawozdaniach z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN* 1958, z. 5; w wersji ostatecznej — w „Pracach Filologicznych” T. XIII, Warszawa 1965, cz. 4.

³⁹ W tomie *Europejskie związki literatury polskiej*, Warszawa 1969. Tom przygotowany pod patronatem Katedry Historii Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego.

⁴⁰ W: *Metryka słowiańska*. Praca zbiorowa pod red. Z. Kocpzyńskiej i L. Pszczołowskiej, Wrocław 1971.

Dużo miejsca w badaniach Marii Renaty Mayenowej zajmuje problematyka staropolska. Profesor Mayenowa aktywnie uczestniczyła w dyskusji nad powstaniem polskiego języka literackiego⁴¹, zainicjowała wspomniane wcześniej opracowania dotyczące świadomości językowo-stylistycznej w okresie staropolskim. Obok wielu prac edytorskich związanych z upowszechnieniem piśmiennictwa tej epoki, obok prac redakcyjnych przy opracowaniu haseł *Słownika polszczyzny XVI wieku* Autorka ma w swym dorobku wiele studiów własnych poświęconych literaturze tego okresu, np. *W sprawie problematyki stylistycznej staropolszczyzny*⁴², *O kilku staropolskich formach ekspresywnych*⁴³, *Zbigniewa Morsztyna „Emblema” 102: Próba ujawnienia znaczeń*⁴⁴.

Osobną grupę rozpraw stanowią w spuściźnie Marii Renaty Mayenowej prace poświęcone świadomości teoretycznej — stanowiskom i doktrynom ważnym dla współczesnego kształtu poetyki, tworzącym jej fundament lub przynoszącym rozwiązania alternatywne wobec uprawianej przez Autorkę poetyki strukturalnej. Profesor Mayenowa wielokrotnie podkreślała konieczność przyswojenia i przemyślenia podstaw teoretycznych dyscypliny i jej kontekstu pojęciowego, włożyła wiele wysiłku w adekwatne odwołanie treści doktryn Jej obcych. Oprócz rozpraw zamieszczonych we wspomnianych wyżej antologiach z serii *U źródeł współczesnej stylistyki* wymienić tu można studia: *Teoria języka i poezji na terenie romańskim (G. Vico i J.J. Rousseau)*⁴⁵, *Wersologia Franciszka Siedleckiego i jej założenia teoretyczne*⁴⁶ oraz wstęp do wyboru pism Jakobsona: *Roman Jakobson — uczonej i człowiek*⁴⁷. Strukturalno-lingwistyczne zainteresowania Profesor Mayenowej zaowocowały m.in. pracami: *Józef Mroziński w dziejach językoznawstwa*⁴⁸ i *Structural Thought in Poland*⁴⁹.

⁴¹ Por. *Pochodzenie polskiego języka literackiego*, Wrocław 1956. *Studia Staropolskie*, t. III; także *Odrodzenie w Polsce*, t. III: *Historia języka*, cz. 2. Praca zbiorowa pod red. M.R. Mayenowej i Z. Klemensiewicza, Warszawa 1962. Zob. też artykuły publikowane w prasie społeczno-kulturalnej w latach 1953-1954.

⁴² W tomie *Odrodzenie w Polsce*, op. cit.

⁴³ „Pamiętnik Literacki” 1966, z. 4.

⁴⁴ W: *For Wiktor Weintraub. Essays in Polish Literature, Language and History*, The Hague-Paris 1975.

⁴⁵ W: *Język i poezja. Z dziejów świadomości XVIII wieku*, Wrocław 1970.

⁴⁶ W: Franciszek Siedlecki, *Pisma*, zebrali i opracowali M.R. Mayenowa i S. Żółkiewski, Warszawa 1989.

⁴⁷ W: Roman Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka* t. I-II, Warszawa 1989.

⁴⁸ W książce: Józef Mroziński, *Dzieła wszystkie*, t. I-II. Do druku przygotowała Z. Florczak, Wrocław 1986-1987.

⁴⁹ „Russian Literature” XIII, 1983.

Pozostawiła po sobie bardzo wiele — i ze względu na liczbę prac, i szerokość podejmowanych zagadnień. Tym, którzy Ją znali bliżej, pozostawiła też wspomnienie Osoby niezwyklej, o przenikliwym umyśle i energii potrafiącej poruszyć instytucje i urzędy. Była — jak każdy uczony — racjonalistką, ale zachowała wielką wrażliwość na poezję. Była wymagająca i budziła respekt, ale miała wielu oddanych przyjaciół, a w stosunkach międzyludzkich była lojalna i bezinteresowna. Ceniła otwartą, rzeczową dyskusję i wielokrotnie podkreślała wartość pracy zespołowej. Te zalety osobiste sprawiły, że wielu współpracowników traktowało przyjaźń „Pani Renaty” jako zaszczyt. Jej mieszkanie przy ul. Sandomierskiej, pełne książek i swoistej staroświeckiej elegancji, przyciągało. Przez wszystkie lata — łatwe i trudne — w środy skupiali się tam współpracownicy, przyjaciele i uczniowie, bo było to ważne miejsce w naukowym życiu Warszawy, a było ważne, bo tam była Ona. Podsuwała nowe problemy i lektury, czuwała nad przebiegiem prac, nad rozwojem naukowym młodych pracowników, umożliwiała kontakty z wybitnymi uczonymi zagranicznymi, którzy Ją w czasie pobytu w Warszawie odwiedzali. Była wybitną uczoną i cieszyła się wielkim autorytetem, nie opartym na formalnym prestiżu stopnia naukowego i stanowiska. Liczyła się też z innymi na miarę ich rzeczywistej wartości i pasji badawczej — niezależnie od „wieku i urzędu”. Chętnie dyskutowała w partnerski sposób z ludźmi i powoływała się w swych pracach na wyniki ich badań. Sama pozostawała młoda intelektualnie, spragniona nowych podniet myślowych, nowych lektur, chętnie i stale ucząca się. Ta świeżość i otwartość intelektualna — przy wyraźnie sformułowanych przekonaniach i programie własnym — były znamienym rysem Jej osobowości. Nie znosiła działań pozornych, fasadowych imprez i przedsięwzięć. Ulubionym Jej określeniem konferencji naukowych było: „zebranie dyskusyjne” lub „spotkanie robocze”. Szanowała to, co w ludziach i ich pracach autentyczne i co stanowi rezultat własnego rzetelnego wysiłku umysłowego. Często, nawet w ostatnich latach, mimo złego stanu zdrowia podejmowała trud podróży, by dotrzeć do materiałów, które umożliwiały najlepsze, najpełniejsze zrozumienie i wyjaśnienie jakiegoś zjawiska w opracowywanym tekście. Praca naukowa była dla Niej wartością samoistną, nieprzekładalną na kategorie robienia kariery czy sposobów zarobkowania. Dla ludzi młodych, pozostających z Nią w stałym kontakcie, taka postawa była wzorem etyki zawodowej równie istotnym, jak wartości merytoryczne prac Mistrza i Promotora. Była człowiekiem niezłomnym. Choć życie Jej przecięte było wojną

i niejedną tragedią (należała — jak się kiedyś sama z goryczą wyraziła — aż do dwóch „narodów wybranych”), cechował Ją jednak taki hart ducha, że osobiste tragedie i dramaty potrafiła przetworzyć na wysiłek twórczy i szukać otuchy w sensie pracy. Ta czynna i twórcza postawa pozwoliła Jej przetrwać tragiczny czas wojny, trudne lata powojenne i dramatyczne przeżycia roku 1968. W sposób paradoksalny owocem tego ostatniego dramatu stało się najpełniejsze wyartykułowanie poglądów Profesor Mayenowej w zakresie uprawianej przez Nią dyscypliny — podręcznik akademicki *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Kolejną tragedię — śmierć męża — przetrzymała pogrążając się w pracy nad edycją *Trenów Kochanowskiego*...

Przy wszystkich Jej talentach cechowała Profesor Mayenową ogromna pracowitość. Z pracy nie zwalniała Jej ani choroba, ani inne niesprzyjające okoliczności. Była zobowiązującym przykładem dla współpracowników, wzorem dociekliwości i rzetelności badawczej trudnym do naśladowania. Wymagała od siebie w stopniu maksymalnym. Wymagała tego samego od innych. Ci, co znali Ją bliżej, wiedzą, że pracowała do ostatniej chwili przytomności i że myśli Jej — nawet w rozmowach z przyjaciółmi — stale krążyły wokół opracowywanych właśnie zagadnień.

Już po Jej śmierci ukazały się opracowane przez Nią zbiory pism Franciszka Siedleckiego i Romana Jakobsona⁵⁰. W druku pozostaje jeszcze — opatrzony Jej komentarzami — tom *Pieśni Kochanowskiego*. Zebrany pośmiertnie tom studiów i rozpraw Profesor Mayenowej czeka na publikację.

⁵⁰ Op. cit. — zob. przypis 46 i 47.